

ANTUN ZDENČAJ (1721–1791), NEPOZNATI HISTORIOGRAF ZAGREBAČKE BISKUPIJE

Andrija LUKINović, Zagreb

Djelo Antuna Zdenčaja, zagrebačkog kanonika i historiografa Zagrebačke biskupije, suvremenika dvojice najpoznatijih povjesničara ove teme B. A. Krčelića i D. Farlatija do danas je ostalo nepoznato, ne samo široj čitalačkoj publici već i uskom krugu historičara. Skoro istodobno nastala su tri opsežna djela u kojima je obrađena povijest Zagrebačke biskupije. Najprije je 1770. g. Krčelić objavio svoj prvi svezak povijesti Zagrebačke biskupije, pet godina kasnije tiskana je Farlatijeva povijest iste biskupije u okviru 5. sveska njegova poznatog djela *Illyricum sacrum*. Treće, Zdenčajevo djelo ostalo je u rukopisu i do danas gotovo potpuno nepoznato.¹ Ipak ovaj rukopis na 645 stranica zaslužuje pažnju i istraživača i čitatelja. Usporedba rukopisa, sadržaj i druge okolnosti u kojima je nastao i »nestao« ovaj rad, čiji se autor nigdje nije potpisao, upućuju na Antuna Zdenčaja, kanonika zagrebačkog i kustosa.

1. Antun Zdenčaj

Prema Ivančanovim »Podacima o zagrebačkim kanonicima«,² Zdenčaj se rodio u Karlovcu 1721. g. Nakon primljenih nižih redova u Zagrebu odlazi 1741. u Rim u zavod Svetog Apolinara, gdje je 1745. polučio doktorat iz filozofije i teologije. Po povratku u domovinu bio je župnikom u Lipniku do 1754. kad je imenovan zagrebačkim kanonikom. U kaptolu je vršio službu rektora Bolonjskog kolegija, zatim je bio arhidakon varaždinski pa gorički, 1771. bio je lektor, a od 1772. do smrti kustos katedrale. Ivančan navodi da je Zdenčaj nabavio svojim novcem srebrnu uljanicu koja je uništena u potresu 1880, zatim srebrni relikvijar za Nevino dijete, relikvijar svetog Kvirina i jedan kalež. Ivančan navodi još da je Zdenčaj »registrirao

1 M. SRAKIĆ, *Inkunabule i značajniji rukopisi u biblioteci biskupije dakovačke i srijemske u Đakovu*, *Croatica Christiana periodica*, III (1979) 4, str. 73. U Srakićevom članku otišnuti su krivi podaci o broju stranica u sva tri sveska. Treba biti 264 + 276 + 105 umjesto 320 + 272 + 104.

2 Lj. IVANČAN, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, Zagreb 1912–1924. Rukopis u Kaptolskom arhivu str. 832.

njeki dio kaptolskog arkiva« ali ne zna točno o čemu se radi. Zdenčajev rukopis o povijesti Zagrebačke biskupije bio je Ivančanu potpuno nepoznat. I druge Ivančane podatke treba ponešto nadopuniti.

Kao kustos Zdenčaj je, uz ono što je naveo Ivančan, dao popločiti cijeli pod katedrale i izvesti veliki zahvat na Vinkovićeovom portalu. Popločenje i preuredbu portala izveo je klesar iz Graza Franz Pack. Njemu je Zdenčaj povjerio i gradnju oltara Sv. Ivana Nepomuka.³ Ovaj je oltar dovršio riječki kipar Sebastijan Petruzzi. Njegov su rad i oltari Sv. Jeronima i Sv. Franje.⁴ Kustos Zdenčaj morao se pobrinuti i za prelivanje velikog zvona koje je puklo zvoneći za preminulog Baltazara Adama Krčelića. O svemu tome Zdenčaj je vodio pedantne bilješke u blagajničkom dnevniku katedrale, a spominje to u detalje i u rukopisu.

Ivančan prema kanonskoj vizitaciji Kaptola 1792. navodi »da je Zdenčaj registrirao njeki dio kaptolskog arkiva« ali sâm registar nije vidio, ili nije znao na što se to odnosi. Prilikom spomenute vizitacije biskup Vrhovac postavio je pitanje, da li Kaptol ima popis svojih povlastica, na što su mu kanonici odgovorili, da je pokojni kustos to izradio.⁵ Danas nema sumnje da se taj registar kaptolskih povlastica krije pod katalogom kaptolskog arhiva br. 29 s naslovom: *Elenchus scriptorum interioris sacrarii*. U njemu je Zdenčaj isprave koje se odnose na kaptolske pravice i posjede grupirao tako, da je spise grupirao po posjedima i označio ih slovom alfabeta – obično početnim slovom posjeda, ili imena vladara koji je ispravu podijelio – i odgovarajućim brojem. U elench je upisao signaturu i kratki sadržaj isprava, a na poledini svakog dokumenta samo signaturu sastavljenu od određenog slova i broja. Zdenčaj se očito poslužio naputcima Nikole Škrleca Lomničkog Kaptolu za sređivanje tzv. javnog arhiva (*Loci credibilis*), koje je kaptol obavio 1767–1785. g.⁶ Ovaj se registar svojim najvećim dijelom odnosi na Stare spise kaptola (*Acta Capituli antiqua*). Zdenčajeve signature još se vide na spisima, ali spisi se više po njemu ne mogu pronaći, jer su naknadno sređeni na drugi način.⁷ Međutim, sigurno je Zdenčaj čitajući ove isprave – njih preko 1.100 – za razdoblje od 12. do 18. stoljeća stekao vrlo cjelovit uvid u povijest Zagrebačke biskupije i kaptola. Djela Krčelića i Farlatija sigurno su mu bila izazov, da se i on okuša na tom području.

Antun Zdenčaj umro je u Zagrebu 20. svibnja 1791. U dobrotvorne je svrhe ostavio 4.000 forinti, a za misnu zakladu 1050 forinti.⁸ Biskup Vrhovac zapisao je u »Me-

3 Oltar se danas nalazi u župnoj crkvi u Glini.

4 Oltari se sada nalaze u župnoj crkvi Sv. Ivana na Novoj vesi u Zagrebu. Inače dosad se nije znalo za Petruzzijeva djela u Zagrebu.

5 Ivančan navodi staru signaturu »Vis. Canon. XV.VI.« po kojoj se navod ne može naći. Današnja signatura glasi KV, 205, str. 287.

6 Usp. I. KARAMAN, *Arhivi Hrvatsko-slavonskih županija u XVIII vijeku*, Arhivist, Beograd 1959, br. 1–2, str. 33.

7 U XIX. st. načinjeni su repertoriji za Stare spise kaptola i Spise XVIII. st. Katalozi kaptolskog arhiva br. 6, 7 i 8.

8 Lj. IVANČAN, o. c.

moriale canonicorum defunctorum»⁹ prilikom njegove smrti: »Vir gravis integer vitae, scelerisque purus.«

2. Series episcoporum et memorabilia historiae episcopatus Zagrabiensis.

Gornji naslov ne potječe od Zdenčaja. On naime djelu nije dao jedinstven naslov. Prvi je svezak potpuno bez naslova, drugi svezak naslovljava s »Continuatio seriei episcoporum rerumque memorabilium ecclesiae« [Zagrabiensis], a treći »Continuatio memorabilium historiae et seriei episcoporum Zagrabiensium«. Ovako sam djelo naslovio, jer autor ima obadva ova elementa i u svojim naslovima, a poredak je prema njegovu rasporedu; najprije opisuje redoslijed biskupa, odnosno historijat biskupije podijeljen po poglavljima prema redoslijedu biskupa do J. Galjufa, a sve ostalo, ponajveći dio zapravo je spomenica Galjufova biskupovanja.

Rukopis se nalazi u knjižnici Đakovačke i srijemske biskupije u Đakovu pod signaturom VIII-57 br. 582. Pisan je na papiru 33 x 23 cm latinskim jezikom i uvezan u tri sveska. Prvi svezak ima ukupno 264 stranica. Sadrži na početku »prospectus operis« i »Ingressus ad notitiam« a od devete stranice započinje s biskupom Duhom historijat zagrebačkih biskupa do biskupa Galjufa na str. 227. Događaji za Galjufova biskupovanja do 1778. g. opisani su na daljnjim stranicama prvog sveska na čijem se samom kraju nalazi kronotaksa biskupa. Drugi svezak obuhvaća godine 1778–1785. i ima ukupno 276 stranica. Treći je po formatu neznatno manji od prva dva. Ima 105 stranica, a opisuje razdoblje 1785–1787. g.

Zdenčajevo se djelo međutim dijeli stvarno na dva dijela. Prvi dio, uvjetno nazvan »Series episcoporum« na 227 stranica sadrži historijat zagrebačkih biskupa od Duha (1093.) do Galjufa (1772.), dakle 679 godina. Drugi dio na 418 stranica opisuje ciglih četrnaest godina Galjufova biskupovanja u Zagrebu. U prvom dijelu ispušteni su mnogi važni događaji iz proteklih stoljeća, a u drugom autor bilježi sitnice, vijesti poput rubrika »vjerovali ili ne« i kuloarske priče iz Zagreba, biskupije i cijele monarhije. Prvi se dio može vrlo lako i preskočiti, dok je drugi nezaobilazni izvor podataka za povijest Zagreba i Zagrebačke biskupije u drugoj polovini 18. stoljeća.

a) Series episcoporum.

Prije izlaganja historijata prvog zagrebačkog biskupa Duha autor je napisao dva kratka uvodna poglavlja: *Prospectus operis* i *Ingressus ad notitiam*. U *Prospectus operis* on kaže da je htio »ea quae sparsim ac per intervalla acciderint, posteritati resignare.« On sebe ne naziva historičarem, već učenicom historičara, a za uzor si je postavio »celebrem in hac mercium authorem Farlatum« (I-1).¹⁰

9 Ovaj *Memoriale* dragocjen za povijest zagrebačkog kaptola nažalost je izgubljen. Ivančan se njime obilato služio, ali je zabilježio 1922. g. na početku protokola br. 861. kaptolskog arhiva »da tu knjigu smatra svojim vlasništvom kanonik Janko Barlè.« Budući da *Memoriale* nije upisan ni u inventar arhiva 1943, knjiga je vjerojatno završila negdje u ostavštini kanonika J. Barlèa.

10 U tekstu dalje rimskim brojem označujem broj sveska u rukopisu, a arapskim brojeve stranica u svesku.

»Ingressus ad notitiam rerum« pisan je u stilu starih kronika, u kojima zapisuje važnije događaje iz povijesti Slavena od 3926. g. pr. Kr. do 1093. – do osnutka Zagrebačke biskupije. Dakako da tu ima maštanja koja su za razonodu, a ne za ozbiljnu povijest. Slaveni su se npr. doselili u ove krajeve 3455. g. pr. Kr. Iliri su također bili Slaveni, čije ime dolazi od riječi »slava«, a ime Hrvat od imena kneza Horvata! (I–3). Ima tu riječi i o narodnim vladarima, o savezu s Madžarima, ali autoru je to sve zapravo usputno. Sve mu je to bilo potrebno da dođe do 1093. godine, kada počinje postojati Zagrebačka biskupija o kojoj želi pisati.

Shema pisanja u ovom djelu je kao i kod Farlatija: kod svakog biskupa opisuje događaje vezane neposredno za Zagrebačku biskupiju, a potom se opisuju događaji, uglavnom ratovi s Turcima i kasnije s protestantskim vladarima, koji nemaju neposrednu vezu s biskupijom. Kod Farlatija je to donekle shvatljivo ako se ima u vidu njegov naslov *Illyricum sacrum*, koji je trebalo braniti od najezde Turaka i protestanata. Kod Zdenčaja je to već manje shvatljivo. Bitke u Pruskoj ili Bugarskoj imale su odraza na Zagrebačku biskupiju tek u sklopu šire cjeline. Međutim Zdenčaj upravo te pojedinosti ne propušta zabilježiti. Dapače, on neće npr. zabilježiti bitne događaje u biskupiji kao što su, recimo, sinode biskupa Stankovačkog 1591. i Selničkog 1602. o kojima piše Farlati, ali će nadopuniti Farlatija podacima iz »velike politike« u zadnjim poglavljima *Illyricum sacrum* (od biskupa Borkovića pa do kraja) kad ih Farlati ispušta.

U prvom dijelu svoga rukopisa Zdenčaj je prilično neuspjeli Farlatijev kompilator. U izboru što će iz Farlatija prepisati nije bio baš najsretnije ruke, a sve Farlatijeve zablude – posebno se to odnosi na njegov redoslijed zagrebačkih biskupa – on nekritički preuzima. Ipak ima podataka kojih u *Illyricum sacrum* nema, pogotovo u tekstovima o biskupu Branjugu, Klobušickom i Thausziju koje je on osobno poznao, a Farlati o njima piše na svega tri stranice. Na ove Zdenčajeve podatke valja upozoriti, jer ih nema ni kod Krčelića.¹¹

Marcelinus (1131). Donio relikvijar Sv. Križa iz Jeruzalema koji se sada čuva u riznici katedrale. (I–10).¹²

Stjepan I (1217). Kralj Andrija darovao je zagrebačkoj katedrali glavu Sv. Stjepana i Sv. Margarete, a ruku Sv. Bartola i Sv. Tome donio je iz Svete zemlje s križarske vojne. (Nevino dijete spominje i Farlati). (I–14).

Stjepan II (1227). Terra Krogh – danas Kruge u Zagrebu – je prema autoru Kantorščica, koja kantoru plaća godišnje 15 forinti, prema sporazumu postignutom 1775. g. Za relikvije Sv. Stjepana i Ladislava piše da ih je donio Bela IV. bježeći pred Tatarima. Tatare su pak, bilježi Zdenčaj, Senjani potukli na Grobničkom polju. Pri tom je 56.000 Tatara našlo tamo svoj grob, te je otud Grobničkom polju ime i neplodnost njegova tla (I–17).

11 Krčelićeve *Annuae* završavaju 1767. godinom, kada Zdenčajevo bilježenje zapravo započinje i ide sve do 1787.

12 Prvi Zdenčaj pripisuje ovaj relikvijar biskupu Marcelinu. Stariji inventari toga nemaju. Sadašnji relikvijar nije stariji od 14. ili 15. stoljeća.

Ladislav Kobol (1326). Tu opisujući nastanak Ivanića opisuje i njegovu eksproprijaciju iz nadarbine zagrebačkih biskupa te rušenje biskupske drvene palače u Ivaniću u XVIII. st. (I–29).¹³

Eberhard (1397). Zdenčaj kaže da je Eberhard kraljevske krvi i rođak kralja Žigmunda, što nijedan drugi autor ne bilježi (I–37).

Benedikt Zolio (1440). Kod ovoga biskupa Zdenčaj opisuje historijat Kalnika otkad ga je dobio biskup Ivan Alben. On tu bilježi sve vlasnike grada Kalnika do 1608. g. kad su ga kupili Erdödy za 13.100 forinti i »kad je prestao biti vlasništvo crkve sve do današnjeg dana«, tj. do Zdenčajeva vremena. (I–51–54).

Kod opisa administrature kardinala Tome Bakača opširno su opisani bojevi s Turcima Petra Berislavića (I–71–73).

Ivan Erdödy (1514). Zdenčaj je ovdje zabilježio bizarnu predaju kako se osamdesetogodišnjem kralju Vladislavu rodio sin Ludovik, njegov nasljednik koji je poginuo na Mohaču. Dijete se rodilo bez kože koju su mu liječnici naknadno navukli na tijelo (I–73).

Šimun Erdödy (1518). U ovom poglavlju Farlati je opisao spor između Zagrebačkog kaptola i obitelji Erdödy ta grad Okić i njegovo vlastelinstvo, do 1644. g. Zdenčaj je nadopunio Farlatija i opisao spor sve do 1776. (I–77–80).

Pavao Gregorijanec (1550). Ovdje opisujući osnivanje Hrvatsko-ugarskog kolegija u Bologni dodiruje i njegovo dokinuće 1782 (I–91). O njemu će međutim više pisati u drugom dijelu rukopisa.

Đuro Drašković (1563). Farlati začudo uopće ne spominje seljačku bunu 1573. Zdenčaj spominje čak i tradiciju o krunjenju Gubec-bega usijanom željeznom krunom (I–101).

Ivan Kranjčić Moslavački (1578). Pričubilježio je kratko poglavlje o reformi kalendara pape Grgura XIII. 1582. g. (I–103).

Franjo Ergeljski (1628). Iza 126. stranice uvezao je izvorni Albertalov nacrt tornja katedrale koji se tada gradio, a srušen je u potresu 1880.

Benedikt Vinković (1637). Farlatijevom opisu radova Kuzme Müllera na portalu zagrebačke katedrale po narudžbi biskupa Vinkovića Zdenčaj dodaje i zahvate na tom istom portalu koje je po njegovoj narudžbi izveo Franz Pack 1775. za 1060 forinti (I–144–145).

Martin Borković (1667). Kratko se osvrće na Zrinsko-Frankopansku urotu i njihove pogibije (I–159).

Od Borkovića dalje Farlati opisuje samo događaje neposredno vezane za Zagrebačku biskupiju, Zdenčaj spominje i zbivanja u svjetovnoj politici.

Emerik Esterhazy (1708). Farlatijevim podacima Zdenčaj ovdje dodaje vrlo zanimljivo poglavlje o tvornici papira u Petrovini. On opisuje što je sve Kaptol poduzeo da se tvornica izgradi, spominje i prve produkte, te požar i kazne buntovnicima koji su je zapalili 1714. (I–179–180).

13 *Acta capituli saeculi XVIII*, fasc. 123, nr. 30.

Juraj Branjug (1723). Farlatijevi tekstovi o biskupima u 18. st. već su sasvim kratki, dok su Zdenčajevi sve duži. Farlati jedva da nešto više spominje osim golih podataka o vremenu njihova biskupovanja. Zdenčaj je o tom vremenu znao iz pričanja očevidaca a i sâm je već svjedok mnogih događaja. Zdenčaj je Branjugovu vremenu posvetio osamnaest stranica svoga rukopisa. On se pozabavio gradnjom biskupskog dvora (I–183), spominje da je Branjug neprestano o svome trošku školovao četvoricu plemića (I–183), nabavljanje tabernakula za katedralu (1–184). Opisuje požar u Zagrebu 1731 (I–184), pobunu janjičara u Carigradu i svrgnuće sultana Ahmeta i postavljanje Mahmuda (I–184), te nadugo i široko rat između Austrije, Francuske, Pruske, Rusije, Austrije i Turske (I–184–201).

Franjo Klobušički (1748). U to vrijeme Zdenčaj je već svećenik i dobro zna što se događa. U svom je rukopisu zabilježio osnutak Duhovnog stola kao glavne uredbe kratkog biskupovanja Franje Klobušičkog (I–201). Napominje da je Klobušički rezidirao u ljetnoj palači što ju je izgradio biskup Esterhazy na Laščini (I–202). Zapisao je i završetak sedmogodišnjeg rata i povratak vojske preko Schönbrunn (I–203) i uređenje Vojne krajine s problemom kaptolskih i biskupovih prekokupskih posjeda (I–203).

Franjo Thauszy (1751). Ovaj je biskup Zdenčaja imenovao kanonikom. On sada boravi u Zagrebu i izbliza može pratiti sve što se u Zagrebu i biskupiji događa, dapače i vijesti iz inozemstva u Zagreb dolaze mnogo brže i točnije. Farlatijevi izvori Zdenčaju za ovo razdoblje više nisu potrebni. On zna mnogo više nego što je Farlati ikad mogao saznati. Od teksta o biskupovanju Josipa Galjufa ovaj se tekst razlikuje toliko koliko je pisan prema sjećanju, dok za Galjufa on bilježi svakodnevne događaje. Zato je za 18 godina biskupa Thauszyja upotrijebio 21 stranicu rukopisa, a za 14 Galjufovih 418.

U tekstu Zdenčaj spominje Thauszijevu ulogu u gradnji župne crkve u Požegi, osnutak sjemeništa u Požegi, gradnju crkve Sv. Petra u Vlaškoj ulici, dovršetak crkve u Vugrovcu, oltar u Lipniku, kupnju sela Marana za Bolonjski kolegij, darove riznici katedrale (I–204–207). Iz Zdenčajeva pisanja doznajemo da su zagrebački klerici nosili do Thauszijeva vremena talare plave boje, a ovaj biskup je odredio da ubuduće nose crne talare i svojim im ih je novcem kupovao (I–210). Dakako da je Zdenčaju bio poznat i prijateljski odnos između Marije Terezije i biskupa Thauszyja. On čak doslovno prepisuje caričino pismo biskupu od 9. prosinca 1760. u kojem ga moli da pomogne zajmom monarhiju u njenim potrebama, što biskup i čini (I–208–210). Carica je 1754. godine namjeravala posjetiti Zagreb. Biskup je planirao kako da probijanjem zida kod Bakačeve kule načini veličanstveniji ulaz u biskupsku tvrđu, ali učinilo mu se da je lakše urediti ulaz iz Vlaške ulice, gdje bi se mogao ukrasiti svjetiljkama i cvijećem (I–215). Međutim zbog bune seljaka u banskoj krajini kraljica je odustala od namjeravanog puta (I–211–214). U to vrijeme izbila je i buna u Moslavini (I–217–218), a potom je uslijedio austrijsko-pruski rat (I–218–220). Zdenčaj nije propustio zabilježiti da je 1757. g. bio u Zagrebu jaki potres u kojem je napukao svod u katedrali nad oltarom Posljednje večere (tada se nalazio u svetištu), a ta je zima bila hladna, s mnogo snijega i harala je stočna kuga (I–221). U istom stilu smatrao je da treba opisati i sjajnu ženidbu prijestolonasljednika Jo-

sipa 1760. g. (I–223). Posljednje što bilježi Zdenčaj za biskupovanja Thauszijevo je postavljanje kipa Majke Božje na glavni oltar crkve Sv. Katarine. Kip je 144 godine stajao u nekoj niši u crkvi Svete Katarine, a sada je poslije procesije po gradu postavljen na glavni oltar.

Kratkotrajno biskupovanje Ivana Paxyja (1770–71.) Zdenčaj je opisao na nešto više od dvije stranice. Zanimljiv je opis njegova ustoličenja kad je priredio gozbu za 170 uzvanika. Zatim spominje njegovo stolovanje u Varaždinu, jer je u to vrijeme u Varaždinu stolovalo Hrvatsko kraljevsko vijeće, i njegovu smrt 21. prosinca 1771. Od ostalih stvari zabilježeno je osnivanje arhidakonata Turopolje. Paxy je sve župe preko Save, koje su dotad pripadale katedralnom arhidakonatu, i dio župa dubičkog arhidakonata priključio novoformiranom arhidakonatu Turopolje. Zdenčaj je smatrao važnim zabilježiti da je Paxy dokinuo davanje brašna i vina za služenje misa u katedrali, pa se to nabavljalo otad iz prihoda same katedrale.

Stječe se dojam čitajući ovaj dio Zdenčajeva rukopisa, da on namjerno Farlatijev tekst skraćuje, osim u zadnjim poglavljima, kako bi mu ostalo što više vremena i prostora za opis događaja kojim je on sam bio svjedok i sudionik. Kao da je i sam shvatio da »svoga slavnog uzora« ne može nadmašiti, ali osjeća da Farlatijevo djelo treba nastaviti. Možda je htio načiniti i protutežu Krčelićevim *Annuama* i ponuditi čitatelju jedan drukčiji pogled na ljude i događaje svoga vremena, nego što ih je pružio Krčelić. No tu smo već u drugom dijelu Zdenčajeva djela.

b) Memorabilia historiae episcopatus Zagrabienensis.

Ovaj je dio Zdenčajeva djela kudikamo vjerodostojniji i za istraživače korisniji. Pogotovo stoga što vrvi podacima koji su dosad prilično nepoznati. Zdenčaj ovdje kronološkim redom niže događaje čineći katkad reminiscencije na činjenice koje je propustio u prvom dijelu. On je tu kroničar svoga vremena i svoga grada. Bilježi sve što se u Zagrebu događa; od vremenskih nepogoda, godišnjeg uroda usjeva do imenovanja odličnika, smrti poznatijih sugrađana, poslova u katedrali i gradskih restauracija i regulacija. Svoju sklonost prema svjetskoj politici on nastavlja i u ovom djelu. On vladavinu Marije Terezije i Josipa II. ne samo da opisuje, već se o njima i osobno izjašnjava. Za njega je Marija Terezija dobra i plemenita vladarica, dok je njezin sin u Zdenčajevim očima sasvim suprotan čovjek i vladar. Za njega Zdenčaj neće naći skoro ni jedne lijepe riječi, a društvene, crkvene reforme koje je car poduzeo za Zdenčaja su nerazumni i zlobni potezi. Ovaj rukopis ujedno kazuje kako je ne samo Zdenčaj promatrao tadašnje ljude i događaje visoke politike, već i kako je ta politika doživljavana u Kaptolu, pa i u Zagrebu općenito.

Ovdje je nemoguće prikazati sve što je Zdenčaj zabilježio, pogotovo ne njegovim redosljedom. Izdvojio sam različite teme imajući pred očima interes istraživača kojima ovaj rukopis može dobro doći. Tekstovi koji se odnose na isti predmet, a nalaze se na raznim mjestima, ponekad i u sva tri sveska rukopisa objedinio sam s naznakom sveska i stranice gdje se nalaze. Potpuni uvid, dakako, može se dobiti samo cjelovitim uvidom u izvorni Zdenčajev tekst.

Na početku razdoblja biskupa Galjufa Zdenčaj dakako opširno opisuje njegovo porijeklo, školovanje i život do imenovanja zagrebačkim biskupom. Potom živahno

opisuje put u Đakovo i Galjufovo ređenje za biskupa. Sâm je Zdenčaj bio u biskupovoj pratnji zajedno s kanonikom Popovićem i njih dvojica kao imenovani opati bili su biskupovi sukonsekranti. Tu se Zdenčaju »omaklo« jedan jedini put u cijelom rukopisu da je upotrijebio »mi« oblik: »kad smo došli u Đakovo, zatekli smo biskupa Čolnića bolesna«. (I-227-228).

Tu je u svesku uvezan letak tiskan povodom dokinuća isusovaca koje i Zdenčaj komentira (I-229-231).

Uređenje Križevačke grkokatoličke biskupije s kratkim historijatom opisano je u nastavku istog teksta str. 233-240.

Josip II. posjetio je Zagreb tri puta. Sva tri posjeta Zdenčaj opisuje, svima je bio svjedok, a prilikom drugog posjeta osobno je caru pokazao riznicu zagrebačke katedrale. Prvi posjet Josipa II. bio je 1775. (I-240), drugi 1783. (II-239), a treći 1786. (III-62).

Inače Josipa II. Zdenčaj gleda poprijeko. Nijednu njegovu reformu on ne prihvaća i ne samo da im se čudi, već ih oštro kritizira. Osim dokinuća samostana Zdenčaj opisuje i osuđuje *Placetum regium* (II-147-154; 160-172), Dekret o toleranciji (II-154-157), nešto kasnije opisuje i medalju koju je car dao izraditi povodom patenta o toleranciji (II-198). Nadugo i naširoko opisan je spor između cara i pape Pija VI. (II-182-186) i papin put u Beč da se sporazumi s Josipom II. (II-189-203). Reformu sjemeništâ i dokidanje sjemeništa u Zagrebu Zdenčaj opisuje u nekoliko navrata (II-208, 248, 251-253; III-20-26). Odnos prema Josipu II. i njegovim reformama na području političkog i crkvenog života najbolje odražava polemičko Zdenčajevo pismo, dakako samo ovdje zabilježeno, a ne i poslano caru (II-259-276; III-1-13).

Od događaja »velike politike« Zdenčaj opisuje među ostalim rat između Austrije i Pruske 1779. (II-63-74), otvorenje univerziteta u Budimu iste godine (II-88-104), smrt Marije Terezije (126-130), pa čak i rat između Sjedinjenih Američkih Država i Engleske 1783. (II-234).

Zdenčaj se pozabavio u svojem djelu i domaćim zbivanjima. On bilježi i komentira ekskorporaciju Topuske opatije i prekokupskih posjeda iz vlasništva biskupske nadarbine (I-241-246) i kaptolskih dobara (I-259-II-9), formiranje Severinske županije (I-247), regulaciju urbara (II-80-86), osnivanje i razgraničavanje među biskupijama 1780. g. (II-86, 104-105), bune kaptolskih podložnika u Sisku i Varaždinskim Toplicama 1780. (II-131-146), dokinuće Bolonjskog kolegija (II-157-160) i dr.

Mnoštvo je stvari Zdenčaj zabilježio i sačuvao od zaborava. On na četrnaest stranica opisuje puknuće i lijevanje velikog zvona katedrale 1778. (II-9-23). Zvono je puklo kad je zvonilo za dušu Baltazara Adama Krčelića, čiju smrt Zdenčaj također bilježi (II-23-26).

U tri navrata on opisuje gradnju i rad tvornice papira u Novoj vesi (II-47-49; 226, III-14). Bio je svjedok i neposredni učesnik uređenja kaptolskog trga kojom je prilikom otkriveno groblje pred katedralom. Tu je iskoristio priliku da nešto progovori i o crkvi Sv. Emerika, koja je stajala pred katedralom do 1511. g. kad je srušena da bi se mogli izgraditi bedemi oko katedrale, opisuje zatim biskupsku rezidenciju i spor između kaptola i biskupa Vinkovića (II-49-59). Odmah potom nastavlja

opisivanje uređenja kapele Sv. Stjepana u biskupskom dvoru (II–59–60), a iste godine 1779. bilježi i postavljanje kamena temeljca župne crkve u Petrinji (II–105).

Kao kustos katedrale Zdenčaj je mnogo radio, dakako i to je zabilježio ovdje. Valja spomenuti popločenje katedrale, gradnju oltara Sv. Ivana Nepomuka i Sv. Franje, relikvijar za Nevino Dijete (II–121–126), oltar Sv. Jeronima (II–239), uređenje kora katedrale (II–253–254), kripti i tornja (III–32–33).

U ovom se rukopisu može naći i podataka za kepelu Sv. Zaharije u Novoj vesi i Xenodohij (II–174), plemićki konvikt (II–255–256), regulaciju Harmice i Vlaške ulice 1784. (II–257) i 1785 (III–18–19). Ova posljednja regulacija posebno je zanimljiva. Tom je prilikom, prema Zdenčajevu svjedočanstvu, u kruni bunara Manduševca, pronađen kamen s natpisom: Georgius Mandussich anno 1510. Zdenčaj se pita, nije li otud ime bunaru Manduševac. Spomenuti je još i tvornicu stakla u Varaždinskim toplicama (III–14, 45–47), uvođenje rimskog obreda u zagrebačku katedralu (III–43), gradnju župne crkve Sv. Ivana u Novoj vesi (III–59–61), redukciju broja kanonika (III–79–88), regulaciju Medveščaka i vjerojatno posljednji spor između Kaptola i Griča za međusobnu među 1787. (III–87–92).

Zabilježio je Zdenčaj i jednu pučku predstavu, svojevrsnu pasionsku igru, koja se u Zagrebu odvijala u subotu uoči Cvjetnice. Ponukala ga je da to zabilježi odluka Kaptola 1782. da u toj procesiji dokine lik Jude (II–187) i carska zabrana 1783. kojom su dokinute procesije, pa i ova (II–249). Zdenčaj je kratko opisao u čemu se sastojala ova pasionska igra. Svake Velike subote kod župne crkve Sv. Ivana na Novoj vesi seminaristi su se obukli u 12 apostola, a jedan je dječak predstavljao Isusa. »Juda« je posadio »Isusa« na magarca i povorka je krenula od Sv. Ivana do katedrale, gdje je opet »Juda« skinuo »Isusa« s magarca. Inače Juda je bio obučen u bijelu lanenu tuniku, imao neobičnu kapu s repom preko leđa i platnenu kesu napunjenu pepelom. U procesiji je skakao, udarao koga je htio te je to više izazivalo smijeh i žamor nego »što je poticalo na pobožnost«. Šteta što Zdenčaj nije nešto više zabilježio o nastanku i načinu odvijanja ove igre-procesije.

Pored ovoga običaja na cvjetnu subotu Zdenčaj opisuje i dogodovštine vezane uz nošenje ogromnih križeva u procesijama. Naime u vanjskoj sakristiji stajala su dva neobično velika procesijska križa. Onaj koji nosi križ u procesiji oko vrata je stavljao platnenu traku na čijem je kraju bila karika u koju se usađivala hasta križa da njegov teret počiva na cijelom tijelu, a ne samo na rukama. Na vodoravnoj prečki križa visili su razni ukrasi koje su dvojica sa strane podržavali, a kad je zapuhao vjetar, kaže Zdenčaj, da i petorica nisu bila dovoljna da nose tako velik križ. Dakako da je to smetalo pobožnosti u procesiji, pa su ti ogromni križevi zamijenjeni manjima. (II–187).

Zanimljiv je bio i način na koji su stanovnici Kaptola čestitali kanonicima Božić i Uskrs. O pola noći naime na znak bubnja i s razvijenim barjacima stanovnici su s bakljama u ruci načinili špalir kroz koji su prolazili kanonici u katedralu, a kaptolski sudac i jedan prisežnik dočekali bi kanonike na mostu ispred Bakačeve kule i tu im čestitali blagdane. I ovaj je običaj dokinut o Božiću 1781. i o Uskrsu 1782. (II–187).

Ovakav rukopis bio bi nepotpun bez vremenskih i elementarnih nepogoda. Zdenčaj bilježi katastrofalan požar Varaždina 1776. (I-241), požar na Gornjem gradu 1786. (III-51) i katastrofalan požar u Zagrebu 1786. pri čemu je nastradao i Kaptol i Gornji grad. Požar je buknuo u kući kod Krvavog mosta, gdje se pripremao veliki ručak za mladomisničko slavlje (III-63-65).

1779. bila je vrlo sušna godina. Zdenčaj bilježi da su u Bačkoj bunari presušili, pa se prilikom produbljivanja jednog bunara kod Sombora bunar zarušio, a bunardžiju su tek treći dan izvukli iz bunara (II-74-75). Turski sultan Ahmet čak je pozvao kršćane da vode javnu procesiju u Carigrad kako bi izmolili kišu. Zdenčaj bilježi da je procesija doista u Carigradu i pokisla (II-75-76).

Godinu dana poslije usred ljeta dogodila se prava pravcata zima, doduše u Transilvaniji. Zdenčaj je zapisao, da je 21. lipnja u noći bila takva zima, da se voda u posudama zaledila i dakako sav usjev propao. Što nije propalo tada, za tri dana je uništio led (II-130).

U Zagrebu je 1787. godine u svibnju bilo užasavajuće nevrijeme. Nevrijeme praćeno grmljavinom, prolomom oblaka i vjetrom trajalo je nekoliko dana. Vjetar je nosio krovove kuća i čupao stabla, bujice su pred sobom sve odnosile, Medveščak je jednostavno odnio Krvavi most, vjetar je srušio toranj crkve u Bistri, grom pogodio oratorij pravoslavaca na Harmici, a 9. svibnja na Medvednici je pao snijeg, kojega je pratila snažna grmljavina! U katedrali se obavljalo trodnevno klanjanje za smirivanje vremena (III-74-78).

Mnoštvo je još podataka koji su za istraživače zanimljivi i važni. Ovdje su navedeni samo oni za koje sam držao da su najzanimljiviji. Htio sam skrenuti pozornost na ovaj, držim, vrijedan Zdenčajev rukopis, ali njega treba uzeti u ruke, da bi se moglo doći do cjelovite slike. Zdenčaj je opisao vrijeme biskupa Galjufa u kojem je bio ne samo suvremenik, već i aktivni učesnik. Poslije Galjufove smrti (III-47-50) on još bilježi neke stvari sve do Vrhovčeva imenovanja biskupom. To je imenovanje popratio svojim komentarom, dakako kritizirajući Vrhovca kao pristašu Josipa II, i ubilježivši još smrt kanonika Blaža Dumbovića 1787. prestao je pisati.

Poživio je Zdenčaj još četiri godine. Nije bio nemoćan ni tjelesno ni duševno. On je koncem 1790. bio predstavnik Zagrebačkog kaptola na zajedničkom saboru u Požunu i 18. siječnja 1791. o tome podnio Kaptolu izvještaj. Dakle, razlog što nije više pisao bio je negdje drugdje. Vrlo vjerojatno je to upravo imenovanje Vrhovca, pristaše jozefinističkih reformi, zagrebačkim biskupom.

3. Sudbina Zdenčajeva rukopisa

Držim da Zdenčajevo autorstvo ovog dijela uopće nije sporno. Usporedba Zdenčajeva rukopisa u njegovim računima katedrale, elenhu isprava kaptolskog arhiva i ovom djelu očito upućuje na istu osobu. Osim toga sadržaj drugog dijela, u kojem se navode imena majstora na uređenju katedrale, cijene, datumi izvođenja dokazuju da je to mogao pisati samo netko s detaljnim uvidom u ove poslove, a to je bio tadašnji kustos katedrale Antun Zdenčaj. Dokazuje to i već spomenuti »mi« oblik u opisu konsekracije biskupa Galjufa u Đakovu (I-227-228).

Teško je utvrditi da li je Zdenčaj kanio svoj rukopis i tiskati. Prilike su međutim više nego očite da je imao razloga da ga skriva. Nezamislivo bi bilo zbog načina na koji je opisivao cara Josipa II. i njegovo vladanje, te makar i kratke zabilježbe o biskupu Vrhovcu, da bi se Zdenčaj usudio izići u javnost sa svojim rukopisom. Radije ga je do svoje smrti držao skrivena, ili su za nj znali malobrojni prijatelji iz Zdenčajeve okoline. Na to upućuje i činjenica da je rukopis završio u Đakovu. Naime, Zdenčaj je izvršiteljem svoje oporuke imenovao kanonika Mirka Rafaja,¹³ koji je 1816. g. imenovan biskupom u Đakovu i sa sobom ponio Zdenčajev rukopis. Zbog svega toga Zdenčajevo je djelo ostalo nepoznato sve dok na nj nije upozorio M. Srakić u sponenutoj raspravi. Može se samo poželjeti da ga historičari Zagreba i Zagrebačke biskupije što bolje prouče, a Zdenčaja uvrste u red starijih historio-grafa kamo i pripada.

ZUSAMMENFASSUNG

In der kroatischen Historiographie ist die Handschrift von Antun Zdenčaj, Zagreber Kanoniker und Kustos der Kathedrale, mit dem kombinierten Titel »Series episcoporum et memorabilia historiae episcopatus Zagrabiensis« bis heute unbekannt geblieben. Die Handschrift ist in lateinischer Sprache verfaßt, und in drei Bände mit insgesamt 645 Seiten gebunden. Sie umfaßt die Geschichte des Zagreber Bistums, von seiner Gründung 1093 bis 1878. Sie ist logisch in zwei Teile aufgeteilt: Series episcoporum von Bischof Duh bis Bischof Paxy, und Memorabilia historiae episcopatus Zagrabiensis, welche die Zeit des Bischofs Josip Galjuf, 1772–1786 umfaßt. Im ersten Teil kompiliert der Autor, manchmal nicht sehr erfolgreich, das Werk von D. Farlati »Illyricum sacrum«, Bd. V., in dem die Geschichte des Zagreber Bistums behandelt wird. Zdenčaj bringt hier nur wenige eigene Angaben, die bei Farlati nicht vorkommen.

Der zweite Teil ist ausführlicher und ein originales Werk von Zdenčaj. Hier notiert und kommentiert er in chronologischer Reihenfolge die Ereignisse, in erster Linie diejenigen des Zagreber Bistums, und dann auch allgemeine Ereignisse in der Welt. Oftmals beschreibt Zdenčaj ganz lokale Angelegenheiten, die ein Bild des Lebens in Zagreb zu seiner Zeit zeichnen. In dem Werk von Zdenčaj findet man Angaben von Bedeutung für die allgemeine Geschichte, die kirchliche Geschichte, die Kunstgeschichte, und sogar für Wetter- und Elementarkatastrophen.

Die Handschrift befindet sich heute in der Bibliothek des Bistums von Đakovo und Syrmien, wohin sie wahrscheinlich Zdenčaj's Testamentsvollstrecker Mirko Rafaj, Zagreber Kanoniker und späterer Bischof von Đakovo, gebracht hat.

Prospectus Operis

Dum Funestorum Revolutionum Temporumque vitas faciem huius Saeculi
 Cuncti perferere Mortalium. Facitque Septem mense 1688. rem. Opere
 Praeterea Me factum fuerit, ut ea quae in partem de per Intertalla de
 Considerant. Adhuc ita designarem. Opere Praesente. Praeterea de
 Sed. Cap. 8. et 9. et 10. et 11. et 12. et 13. et 14. et 15. et 16. et 17. et 18. et 19. et 20.

Nolle tamen haec mihi Hybernici. Fondicare. Mihi
 enim qui totum Caelum et Terras. et Regnum Regum publicum
 quod Athanum est. Intermixta penamque gloriosum huius haec abique
 huius esse adhibendum dicitur. Discepi dumtaxat coram Me esse. Concen
 tum. Utatulo. Cuiusque quamquam. Quod Maximum. Praeterea. Praeterea. Cum
 Cuiusque. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.

Seneca

Salutaribus admonitionibus. Vultu. Medicamentorum. Mi
 huius Compositionibus. Scripta. In partem. Cuiusque. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.

Virgil

Iam vero Episcoporum Perstitit. Cuiusque. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.
 Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea. Praeterea.

A